

บทที่ 4

การสิ้นสุดตำแหน่ง สมุหพระกลาโหม

ระหว่าง พ.ศ. 2430 - 2435 เป็นระยะเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อของตำแหน่ง สมุหพระกลาโหม ตั้งแต่ พ.ศ. 2430 เป็นต้นไป อำนาจหน้าที่อันกว้างขวางของสมุหพระกลาโหมค่อย ๆ ถูกเปลี่ยนแปลง โยกย้ายไปยังกรมอื่น ๆ และในที่สุด เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินใน พ.ศ. 2435 สมุหพระกลาโหมก็ถูกลดฐานะลงจากตำแหน่ง อัครมหาเสนาบดี กลายเป็นเพียงตำแหน่ง เสนาบดีเท่าเทียมกับเสนาบดีทั่ว ๆ ไป นับเป็นการสิ้นสุดของตำแหน่ง สมุหพระกลาโหมในปีนั้นเอง¹ กรมพระกลาโหมที่สมุหพระกลาโหมเคยบังคับบัญชา นั้น ได้ยกฐานะเป็นกระทรวงพระกลาโหม มีข้าราชการตำแหน่ง เสนาบดี เป็นเจ้ากระทรวง² และอำนาจหน้าที่ซึ่งเคยมีมาแต่เดิมก็เปลี่ยนแปลงไปมาก

¹แม้ว่าใน พ.ศ. 2438 จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนเจ้าพระยาพลเทพที่สมุหพระกลาโหมนอกราชการขึ้นเป็นเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ที่สมุหพระกลาโหม ก็เป็นเพียงตำแหน่งเกียรติยศ มิได้มีอำนาจในราชการอีกต่อไป

²"ประกาศตั้งตำแหน่ง เสนาบดี ร.ศ. 111," ประชุมกฎหมายประจำศก, 13 : 96 - 97. และ กจข. ร.5 ก.1/3 เจ้าพระยาพลเทพ - กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา. 28 มกราคม ร.ศ. 111

ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชดำรัสตอบในทำนองเห็นด้วย¹

ต่อมาใน พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสกับพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ แสดงเหตุผลที่ทรงจัดการปฏิรูปการปกครองบ้านเมืองอย่างแจ่มชัดว่าเป็นเพราะ "ต่างประเทศกำลังคั่งท่าจะรุกพระราชอาณาเขตเข้ามา ถ้าไม่จัดการปกครองบ้านเมืองให้เรียบร้อย ปล่อยให้เป็นอย่างเดิมต่อไป อาจจะมีเหตุถึงเสียอิสระบ้านเมือง"²

2. การบริหารราชการของไทยแต่เดิมล้าสมัยไม่เหมาะสมกับสถานการณ์บ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เป็นเพราะหน้าที่ในการบริหารงานของอัครมหาเสนาบดีทั้งสองและจตุสดมภ์ คือ สมุหพระกลาโหม สมุหนายก และ เวียง วัง คลัง นา นั้น ไม่พอเพียงที่จะปฏิบัติราชการให้ได้ผลดี เพราะความเจริญของประเทศและจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้งานราชการเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว นอกจากนี้อัครมหาเสนาบดีทั้งสองและเสนาบดีจตุสดมภ์ต่างมีอำนาจหน้าที่ราชการหลายอย่าง บางทีงานก็ซ้ำซ้อนเกิดการก้าวท้าวกัน งานราชการทหารและพลเรือนไม่ได้แบ่งแยกโดยเด็ดขาด หน้าที่การงานและผลประโยชน์ของแต่ละคนไม่เท่าเทียมกัน การบริหารราชการขาดประสิทธิภาพ ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวิจารณ์ว่า

¹"พระราชดำรัสตอบความเห็นผู้ที่จะให้เปลี่ยนการปกครอง" จ.ศ. 1247, "เอกสารการเมืองการปกครองไทย, หน้า 76.

²สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "ประวัติเจ้าพระยามรราช...",

บางกรมก็มีการเลื่อนจนทำอะไรไม่ไหว บางกรมก็ไม่มีอะไรจะทำ บางกรมก็มีผลประโยชน์มากเหลือจนเกินไป บางกรมก็ไม่มีผลประโยชน์อันใดพอแก่การที่จะคงทำ เพราะการที่ไม่สมน้ำเสมอทั้งกระบวนการและผลประโยชน์ เช่นนี้ ราชการจึงไต่ถามสะดวกการมากเหลือแรงที่จะทำ และไม่มีผลประโยชน์พอที่จะมีน้ำใจทำ . . . กรมต่าง ๆ แยกกันอยู่ ไม่มีผู้ใดบังคับบัญชาใครเป็นลำดับ และไม่มีการสโมสรวร้อมเฟื่องกัน เมื่อมีราชการอันใดขึ้นก็ซัดหอกกันโยเยไปกว่าจะเดินได้ตลอดทุกกรม บรรดาที่เกี่ยวข้องก็เป็นการเน้นซ้ำเสียเวลา เมื่อจะพระมณาดัง โทษที่เป็นอยู่เช่นนี้ไม่มีที่สวดลงได้¹

สำหรับตำแหน่งสมุหพระกลาโหมนั้น ก็ตกอยู่ในสภาพที่ไม่แตกต่างจากตำแหน่งอื่น ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า สมุหพระกลาโหมมีการงานมากเหลือเกิน ต้องทำหน้าที่ทั้งของเสนาบดีว่าการบ้านเมือง การยุติธรรม การทหาร และการคลัง "รวบรวมกันอยู่ในคนเดียว เป็นเสนาบดีถึง 4 - 5 ตำแหน่งดังนี้ การจึงได้สับสนธิรัฐไม่ให้ใครจะหลุดออกไปได้"²

เมื่อศึกษาอำนาจหน้าที่ของ สมุหพระกลาโหมแล้ว เห็นได้ว่าพระบรมราช-วิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ไม่เกินความจริงเลย โดยเฉพาะตำแหน่งสมุหพระกลาโหมในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 นั้น มีงาน "ล้นมือ" ผู้ที่ดำรงตำแหน่งนี้ต้องมีความสามารถมากเป็นพิเศษและขยันขันแข็งอย่างยิ่ง จึงจะบริหารงานให้เป็นที่ยอมรับ มีประสิทธิภาพรวดเร็ว

จากหลักฐานที่มีอยู่แสดงว่า การบริหารงานของ สมุหพระกลาโหมในรัชกาลที่ 5 นั้น มีข้อบกพร่องอยู่มาก เช่น มีปัญหาโจรผู้ร้ายในหัวเมืองชั้นกรมพระกลาโหมอยู่เนือง ๆ ซึ่งทางสมุหพระกลาโหมก็ไม่อาจจะจัดการปราบปรามได้โดยเด็ดขาด บางครั้งความโจรผู้ร้ายปล้นฆ่ากันตายในหัวเมือง สมุหพระกลาโหมไม่ได้ทราบเรื่องเลย เนื่องจาก

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระบรมราชโองบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน," หน้า 134 และ 165.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 128 และ 129.

เจ้าเมืองกรมการไม่ยอมมีใบบอกแจ้งเข้ามา จนทางกงสุลอังกฤษซึ่งทราบความจากผู้เสียหายที่เป็นคนในบังคับ ร้องเรียนขึ้น สมุหพระกลาโหมจึงรู้เรื่องและสั่งการให้ชำระความ แยกว่าจะถึงตอนนั้น ก็ทำให้ความเนิ่นช้าไปเสียแล้ว¹

การจัดเก็บภาษีอากรทั้ง เงินส่วยจากหัวเมืองและภาษีอากรผูกขาดในกรมก็มี ปัญหาที่เจ้าหม่อมขุนนายและเจ้าภานายอากรค้างชำระเป็นจำนวนมาก เช่น ปี พ.ศ. 2412 - 2416 เงินภาษีอากรและส่วยหัวเมืองขึ้นกรมพระกลาโหม 5 ปีนี้ ค้างอยู่ถึง 3,894 ชั่งเศษ² ภาษีที่กรมพระกลาโหมจัดการผูกขาดเอง เช่น ภาษีฝิ่น ภาษีสุรา ก็มีรายได้ไม่สูงเท่าที่ควรจะเป็น ดังจะเห็นได้จาก ภาษีฝิ่น เมื่อกรมพระคลัง โอนมาจากกรมพระกลาโหมให้มีผู้ประมูลผูกขาด ได้เงินมากกว่าเมื่อจัดทำเป็นของหลวงถึง 7,000 ชั่งเศษ³

นอกจากความต้องการสร้างรัฐประชาชาติที่รัฐบาลกลางมีอำนาจมั่นคง เพื่อต้านทานภัยจากการรุกรานของชาติตะวันตก และการแก้ปัญหาความบกพร่องของระบบการบริหารราชการแบบเดิมแล้ว สาเหตุอีกประการหนึ่งในการปฏิรูปการปกครองครั้งนี้ อาจจะเนื่องมาจากพระราชประสงค์ที่จะเสริมสร้างอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ให้มั่นคงยิ่งขึ้นพร้อมกันไปด้วย

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแบ่งหน้าที่ราชการออกเป็นกระทรวงต่าง ๆ ถึง 12 กระทรวง ทำให้อำนาจหน้าที่ราชการนั้นกระจายอยู่ในหมู่เสนาบดีท่านต่าง ๆ ถึง 12 ท่าน เป็นการป้องกันมิให้เสนาบดีผู้ใดกุมอำนาจมากเกินไป

¹ กจช. ร.5 กท. เล่มที่ 38 เลขที่ 6 จ.ศ. 1245 เมืองชุมพรให้ชำระความผู้ร้ายเอาเงินยี่สิบจับตายที่บ้านบับร้อ

² กทช. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 มัดที่ 166 เล่มที่ 6 บัญชีส่วยภาษีอากรขึ้นกรมพระกลาโหม

³ กจช. ร.5 ค. 15/5 กรมหมื่นนราธิปกราบมิ่งคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 24 มิถุนายน ร.ศ. 109.

ยังมีกระทรวงมากขึ้นเท่าใด ยังมีผลให้อำนาจหน้าที่ของเสนาบดีแต่ละท่านลดน้อยลงเท่านั้น การกำหนดให้เสนาบดีมีฐานะเท่าเทียมกันและยกเลิกตำแหน่ง อัครมหาเสนาบดี ทั้งสอง คือ สมุหนายก และสมุหพระกลาโหม เป็นการป้องกันไม่ให้เกิดตำแหน่ง "หัวหน้าเสนาบดีข้าราชการ" ที่จะขึ้นมาใช้อำนาจคานทานพระราชอำนาจได้อย่างที่เคยเกิดขึ้นในอดีต

ระบบการปกครองแบบใหม่ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดขึ้นนั้น พระองค์ทรงทำหน้าที่เป็นเสมือนอัครมหาเสนาบดีเอง ทรงประทับเป็นประธานในเสนาบดีสภา ทรงวางแนวรัฐประศาสนโยบายให้แก่เจ้ากระทรวง และควบคุมให้กิจการเป็นไปตามแนวรัฐประศาสนโยบายนั้นอย่างใกล้ชิด¹ โดยไม่จำเป็นต้องมี "หัวหน้าเสนาบดี" คอยช่วยเหลือพระองค์อย่างแต่ก่อน ซึ่งวิธีการที่กำหนดให้เสนาบดีแต่ละกระทรวงขึ้นตรงต่อพระองค์นั้น ทำให้พระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมั่นคงยิ่งขึ้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราโชบายที่จะจัดองค์กรบริหารใหม่ใน พ.ศ. 2430 โดยจะทรงเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของกรมที่มีอยู่แต่เดิม 6 กรมใหญ่ นั้นบ้าง และเพิ่มกรมใหม่อีก 6 กรม คือ กรมพระคลังมหาสมบัติ กรมยุทธนาธิการ กรมยุติธรรม กรมธรรมการ กรมโยธาธิการ และกรมมุรธาธิการ รวมเป็น 12 กรม ให้เพียงพอแก่ราชการ²

¹พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, "ประวัติเจ้าพระยามหाराช, " หน้า. 148 - 149.

²พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน, " หน้า. 165 - 166.

เหตุที่ทรงมีพระบรมราโชบายที่จะปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดินขึ้นใหม่ ใน พ.ศ. 2430 นั้น น่าจะเป็นเพราะทรงมีพระราชอำนาจโดยสมบูรณ์แล้ว เสนาบดี และพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ในเกาที่อาจจะมีความเห็นขัดแย้งกับพระราชดำริต่างถึงแก่อสัญกรรมหรือสิ้นพระชนม์ไปเป็นลำดับ เช่น สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัย พ.ศ. 2425 กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทิวงคต พ.ศ. 2428 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาปราบปลั๊ก สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2429 และเจ้าพระยาสุรวงค์ไวยวัฒน์ลาพัท ราชการ พ.ศ. 2430¹ เปิดโอกาสให้พระองค์ทรงสามารถแต่งตั้งขุนนางหรือเจ้านายที่เป็นกำลังสนับสนุนพระองค์เข้าดำรงตำแหน่ง เสนาบดีที่สำคัญ ๆ ได้ เช่น พ.ศ. 2428 โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าอองยาเชอ กรมหมื่นเทววงศ์โรปกการเป็นเสนาบดีกรมท่า² พ.ศ. 2429 โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าอองยาเชอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระจักรพรรดิพงษ์ ทรงบังคับบัญชากรมพระคลัง³ และในปีเดียวกันนั้น ยกเจ้าพระยาพลเทพ (รอด กัลยาณมิตร)

¹เป็นที่น่าสังเกตว่า ปีที่ทรงแต่งตั้งพระบรมราโชบายนี้ เป็นปีเดียวกับที่เจ้าพระยาสุรวงค์ฯ ลาพัทราชการ แต่ที่น่าเสียดายที่ไม่พบหลักฐานว่า ทรงแต่งตั้งพระบรมราโชบายนี้ก่อนหรือหลังที่เจ้าพระยาสุรวงค์ฯ ลาพัท

²พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์ ประสูติ พ.ศ. 2401 ในชั้นแรกทรงเป็นราชเลขาธุการ ต่อมาโปรดเกล้าฯ เลื่อนเป็นเสนาบดีกรมท่า เมื่อยกกรมท่าขึ้นเป็นกระทรวงการต่างประเทศ พระองค์ได้ทรงว่าการกระทรวงนี้มาตลอดรัชกาลที่ 5 ภายหลังได้เลื่อนเป็นกรมพระยาในรัชกาลที่ 6 ทรงเป็นต้นสกุล เทวกุล

³พระนามเดิมว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าจากรุณศรีศรี มี ทรงเป็นพระราชอนุชากรมพระราชชนนีกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติ พ.ศ. 2399 สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2443 ทรงเป็นต้นสกุล จักรพันธ์

เป็นเจ้าพระยารัตนบดินทร์ที่สมุหนายก¹ การที่คณะเสนาบดีมีความเห็นถ้อยตามแนวพระราชดำริย่อมมีส่วนส่งเสริมให้พระองค์ทรงสามารถเปลี่ยนแปลงปฏิรูปการปกครองต่าง ๆ ได้สะดวก ปราศจากข้อขัดแย้งของเจ้ากระทรวงทั้งหลาย

ใน พ.ศ. 2431 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มทดลองระเบียบการที่จะจัดขึ้นใหม่ และมีกษัตริย์ซึ่งจะเป็นเสนาบดีเป็นต้นมา จนถึง พ.ศ. 2435 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเสนาบดีรับผิดชอบแต่ละกระทรวงอย่างเต็มที่²

ก่อนที่จะศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่สมุหพระกลาโหมระหว่าง พ.ศ. 2430 - 2434 และการปรับปรุงราชการภายในกรมพระกลาโหม น่าจะพิจารณามุบุคคลที่ดำรงตำแหน่งสมุหพระกลาโหม และผู้ที่รับราชการแทนสมุหพระกลาโหมในเวลานั้นบ้างว่า ท่านรับราชการมาที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อย่างไร

¹เป็นบุตรเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต กัลยาณมิตร) และท่านผู้หญิงลิ้ม เกิด พ.ศ. 2368 รับราชการเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ 3 ในรัชกาลที่ 4 ได้เป็นพระยาราชวราวุฒ ปลัดผู้ดูแลกรมมหาดไทย ในรัชกาลที่ 5 ท่านเป็นขุนนางผู้หนึ่งที่สนับสนุนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นสมาชิกเคาน์ซิลออฟสเตต ปี พ.ศ. 2417 เมื่อพระยาอาหารบริรักษ์ เสนาบดีกรมนาถูกถอด ท่านได้รับตำแหน่งว่าที่กรมนา และทำความดีความชอบเก็บค่านาได้มากกว่าแต่ก่อนถึง 3,000 ชั่ง เป็นผู้ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไว้วางพระราชหฤทัย ในปี พ.ศ. 2422 จึงได้เลื่อนเป็นเจ้าพระยาพลเทพ ท่านถึงแก่อสัญกรรม พ.ศ. 2441

²"ประกาศตั้งเสนาบดี," ประชุมกฎหมายประจำศก, 13 : 93 - 98.

บทบาทของเจ้าพระยาพลเทพที่สมุหพระกลาโหมและพระยามนตรีสุริยวงศ์

เมื่อเจ้าพระยาสุรวงค์ไวยวัฒน์ลาพัทลุงกราชการใน พ.ศ. 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้เจ้าพระยาพลเทพ (พุ่ม ศรีไชยันต์) ว่าการแทนสมุหพระกลาโหม ในปีต่อมาเมื่อเจ้าพระยาสุรวงค์ไวยวัฒน์ถึงแก่อสัญกรรม เจ้าพระยาพลเทพก็ได้เป็นเจ้าพระยาพลเทพที่สมุหพระกลาโหม¹

การที่เจ้าพระยาพลเทพได้เป็นที่สมุหพระกลาโหมนี้ สาเหตุหนึ่งเนื่องจากท่านเคยเป็นพระยาเทพประชัน ราชปลัดทูลฉลองในกรมพระกลาโหมมาช้านาน ทราบการในกรมพระกลาโหมชำนานาญอยู่แล้ว² สาเหตุอีกข้อหนึ่งน่าจะเป็นเพราะท่านเป็นผู้สนับสนุนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาโดยตลอด ตั้งแต่ทรงเริ่มว่าราชการแผ่นดินเอง หลังจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2416 เป็นต้นมา จนได้ชื่อ

¹เมื่อได้เป็นสมุหพระกลาโหมใน พ.ศ. 2431 เจ้าพระยาพลเทพก็พ้นจากตำแหน่งเสนาบดีกรมเกษตรราชการ แต่ยังคงใช้ราชทินนามเดิมที่คู่กับตำแหน่งเสนาบดีกรมเกษตรราชการอยู่ ทั้งนี้พระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ผู้มาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกรมเกษตรราชการต่อจากท่าน จึงใช้ราชทินนามเดิมที่ได้พระราชทานเฉพาะตัวท่าน

²กจข. ร.5 กท. เล่มที่ 67 เลขที่ 150 จ.ศ. 1249 สารตราเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาถึงพระสุนทรามาตย์ข้าหลวง

ว่าเป็น "ขุนนางของในหลวง"¹ ดังนั้นเมื่อพระองค์ทรงมีแผนการที่จะเปลี่ยนแปลงอำนาจ

¹ เจ้าพระยาพลเทพเป็นข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ครั้งยังทรงเป็นพระวชิรญาณเถระ เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ท่านเริ่มรับราชการในรัชกาลที่ 4 เป็นขุนสมุทโศกรในกรมมหาดเล็ก ต่อมาพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์เห็นความสามารถของท่าน จึงได้ชักชวนให้ย้ายไปรับราชการในกรมพระกลาโหม ได้เป็นหลวงทิพอักษรเสมียนตรา ในรัชกาลที่ 5 ได้เลื่อนเป็นพระนรินทรราชเสนี ปลัดบัญชากรมพระกลาโหม และเป็นหนึ่งในบรรดาที่ปรึกษาส่วนตัวของเจ้าพระยาศรัยวิวัฒน์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เนื่องจากท่านเป็นผู้มีปฏิภาณและสติปัญญารอบรู้ทางการงานในพื้นที่เมืองมากคนหนึ่ง

ใน พ.ศ. 2417 ท่านอาสาเป็นข้าหลวงไปจัดการความวิวาทระหว่างเจ้าเมืองเหนือและกนในบังคับอังกฤษ ตามกระแสพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๆ ที่เสนาบดีผู้ใหญ่ไม่เห็นด้วย และไม่มีผู้ใดกล้าไปจัดการตามพระราชดำริเลย ความกล้าหาญและจงรักภักดีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของท่านครั้งนี้ ทำให้ท่านเป็นที่โปรดปรานและไว้วางพระราชหฤทัยมาก ในปีต่อมาท่านได้เลื่อนเป็นพระยาเทพประษฐน ปลัดทูลฉลองกรมพระกลาโหม แต่ยังคงรับราชการในหัวเมืองเหนือจนถึง พ.ศ. 2424 จึงได้กลับมารับราชการในกรมพระกลาโหมตามเดิม จากการที่พระยาเทพประษฐนรับราชการสนองพระเดชพระคุณที่หัวเมืองเหนือนี้ จึงได้ชื่อว่าเป็น "ขุนนางของในหลวง" เป็นต้นมา

พระยาเทพประษฐนได้เป็นเจ้าพระยาพลเทพเมื่อ พ.ศ. 2429 สืบต่อจากเจ้าพระยาพลเทพ (รอด ก้อยยามิตร) ซึ่งได้เลื่อนเป็นเจ้าพระยารัตนบดินทร์ที่สมุหนายกในปีเดียวกันนั้นท่านได้เป็นหนึ่งในบรรดาคอมมิชชั่นสี่ที่บังคับราชการกรมพระนครบาลแทนกรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ และดำรงตำแหน่งนี้อยู่จนถึง พ.ศ. 2435 ดู ธีรวิสุทธิสงคราม, เจ้าพระยา, หน้า 649 - 776, สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดาร...รัชกาลที่ 5, หน้า 249, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์, เรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 72 - 74 และ ประชุมกฎหมายประจำศก, 11 : 16 - 17.

หน้าที่ของสมุหพระกลาโหมตามพระบรมราชโองบายที่จะแก้ไขการปกครองแผ่นดินนั้น การมีสมุหพระกลาโหมที่พร้อมจะสนองตามพระราชดำริ ย่อมจะทำให้การเปลี่ยนแปลงอำนาจดำเนินไปอย่างราบรื่นไม่มีอุปสรรคใด ๆ ระหว่างที่เจ้าพระยาพลเทพเป็นสมุหพระกลาโหมนั้น ท่านมิได้กระทำการใด ๆ ที่ขัดพระราชประสงค์ในการเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่ของสมุหพระกลาโหมเลย อย่างไรก็ตามเมื่อท่านบริหารราชการในตำแหน่งสมุหพระกลาโหมอยู่ได้ไม่กี่ปี ก็เกิดมีราษฎรสำคัญทางหัวเมืองเหนือใน พ.ศ. 2433 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท่านขึ้นไปจัดราชการ ณ เมืองเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง ท่านจึงไม่ได้มีบทบาทในการจัดราชการกรมพระกลาโหมเท่าใดนัก

ระหว่างที่เจ้าพระยาพลเทพที่สมุหพระกลาโหมไปราชการหัวเมืองนั้น ทางกรมพระกลาโหมโปรดฯ ให้พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชั้น บุนนาค) สมุหพระกลาโหมฝ่ายเหนือ¹

¹สมุหพระกลาโหมฝ่ายเหนือ เป็นตำแหน่งอธิบดีกรมพระกลาโหมฝ่ายเหนือ ซึ่งเป็นกรมย่อยขึ้นกับกรมพระกลาโหมอีกกรมหนึ่ง ตามทำเนียบตำแหน่งนาพลเรือนทหารหัวเมืองนั้น เจ้ากรมพระกลาโหมฝ่ายเหนือ มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาธรรมไคร้โลก แต่ภายหลังคงจะทรงเห็นว่าบรรดาศักดิ์คล้ายไปทางสมณศักดิ์ จึงเว้นเสียมิได้พระราชทานใช้บรรดาศักดิ์พระยาสุรเสนาแทน

ในกรมมหาดไทยก็มีกรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ ขึ้นอยู่ในกรมนั้นเช่นกัน มีพระยามหาอำมาตย์เป็นเจ้ากรม สาเหตุที่เรียกว่า กรมพระกลาโหมฝ่ายเหนือ และกรมมหาดไทยฝ่ายเหนือนั้น สมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ทรงสันนิษฐานว่า น่าจะสืบเนื่องมาจากครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเวนพระราชอาณาเขตทางใต้ให้พระบรมราชา-พระราชโอรสองค์ใหญ่ปกครอง ประทับอยู่ ณ กรุงศรีอยุธยา ส่วนพระราชอาณาเขตทางเหนือทรงมอบให้พระเชษฐาธิราชพระราชโอรสองค์น้อย ประทับปกครอง ณ เมืองพิษณุโลก ทั้งสองเมืองต่างตั้งขุนนางตามทำเนียบตามแบบอย่างเดียวกัน ทางเมืองเหนือจึงมีพระยาธรรมไคร้โลกและพระยามหาอำมาตย์เป็นสมุหพระกลาโหมและสมุหนายก ถือ

เป็นผู้รั้งราชการตำแหน่งสมุหพระกลาโหมจนถึง พ.ศ. 2435 เมื่อเจ้าพระยาพลเทพ
ที่สมุหพระกลาโหมกลับจากราชการหัวเมืองมารับตำแหน่งเดิมของท่าน พระยามนตรี
สุริยวงศ์ผู้นี้ ก็เป็นขุนนางที่รับราชการใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และสนับสุนนพระองค์เสมอมา ระหว่างที่ท่านเป็นผู้รั้งราชการแทนสมุหพระกลาโหมนั้น

ตราพระกษัตริย์และราชสีห์ เช่นเดียวกับตราของสมุหพระกลาโหมและสมุหนายกในหัวเมือง
ฝ่ายใต้ เมื่อสมเด็จพระบรมราชาสวรรค์ พระเชษฐา เสด็จลงมายังกรุงศรีอยุธยา
ขึ้นทรงราชย์ทรงพระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงพระราชอาณาเขตทั้งฝ่ายใต้
และฝ่ายเหนือ ประทับอยู่ ณ กรุงศรีอยุธยา ข้าราชการที่เคยทรงใช้สอยจากเมืองเหนือ
ก็คงจะตามเสด็จลงมาด้วย ในชั้นต้นอาจจะโปรดให้เป็นกรมสำหรับบังคับการเมืองฝ่าย
เหนือ จึงเรียกว่า กรมพระกลาโหมฝ่ายเหนือ กรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ แยกต่อมารวม
การงานเข้าในกรมพระกลาโหมและกรมมหาดไทย จึงเหลืออยู่แต่ชื่อเท่านั้น และตรา
ของพระยาธรรมไตรโลกและพระยามหาอำมาตย์ก็ลดลงเป็นจุดกษัตริย์และจุดราชสีห์

พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชิน บุนนาค) เป็นบุตรพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค)
น้องชายร่วมบิดามารดาของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ท่านเริ่มรับราชการ
เป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ 5 และได้รับราชการเป็นที่ชอบพระราชอัธยาศัยตั้งแต่นั้นมา
เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ขึ้น ท่าน
ก็รับทอแถบแพรสำหรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ถวาย จึงได้รับพระราชทานเหรียญบรมวงศานุวงศ์
เป็นบำเหน็จ เมื่อเสด็จประพาสสิงคโปร์ ก็ได้โดยเสด็จไปด้วย และเมื่อทรงตั้งปรีวี
เคาน์ซิล ท่านก็ได้เป็นสมาชิกด้วยคนหนึ่ง ใน พ.ศ. 2418 ท่านจึงย้ายไปทำราชการใน
กรมพระกลาโหม ได้เป็นข้าหลวงใหญ่ประจำภูเก็ต ตั้งแต่ยังเป็นเจ้าหมื่นเสมอใจราช
มีความดีความชอบในการปราบอั้งยี่เมืองภูเก็ต และรับราชการอย่างเข้มแข็งมาโดยตลอด
พ.ศ. 2427 ท่านได้ย้ายไปเป็นข้าหลวงใหญ่ที่เชียงใหม่ หลังจากนั้นใน พ.ศ. 2430 ออก
ไปเป็นอัครราชทูตไทยประจำประเทศอังกฤษ อเมริกา ฮอลแลนด์ และเบลเยียม จน
พ.ศ. 2432 จึงกลับมาทำราชการในกรมพระกลาโหมตามเดิม

ใ้ค้ญแฉราชการภายในกรมและจัดการปรับปรุงงานภายในกรมพระกลาโหมให้ค้ำเป็นไป
ค้ำยค้ ความแนวพระราชประสงค์ ค้งน้ันเป็มีสมุหพระกลาโหมและผู้น้ิ่งค้ำแห่งแทนที่เป็
ฝ้ายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นนี้ การเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่ของ
สมุหพระกลาโหมจึง เป็ไปอย่างราบรื่น

การเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่ของสมุหพระกลาโหม ระหว่าง พ.ศ. 2430 - 2434

ความแผนการปฏิรูปองค์การบริหารของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ใน พ.ศ. 2430 นั้น พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะแบ่งปันหน้าที่ราชการของกรมต่าง ๆ
ให้เป็นไปอย่างเรียบร้อย ไม่ให้กรมใดมีงานมากหรือน้อยเกินไป ให้มีกำลังพอจะปฏิบัติ
การได้สะดวก พระองค์ทรงแยกราชการออกเป็น 11 ส่วน¹ ค้ำนการปกครองหัวเมือง
และประเทศราช ทรงวางแผนให้กรมมหาดไทยและกรมพระกลาโหมเป็นผู้บังคับบัญชา
ความเค็ม ค้ำนการต่างประเทศให้กรมท่าเป็นผู้ดูแล โดยไม่ต้องควบคุมหัวเมืองอีกต่อไป
ค้ำนการเก็บภาษีอากรและการใช้จ่ายเงินแผ่นดินให้รวมอยู่ในกรมพระคลังกรมเดียว
ไม่ให้ระจก้กระจายไปว่าตามกรมราชการอื่น ๆ อย่างค้ำก่อน เช่น เกี่ยวก้กับการศาล
การทหาร และการโยธา ศาลประเภทต่าง ๆ ที่เคยแยกชั้นในกรมต่าง ๆ เช่น กรม
มหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมนา กรมพระคลัง ให้มารวมอยู่ในกรมยุติธรรม
ค้ำนการทหาร โปรค้ำ ให้กรมยุทธนาธิการเป็นพนักงานตรวจตราจัดทหารบกและทหาร
เรือค้ำผู้เค็ย ส่วนการโยธาคอสร้าง เส้นทางคมนาคมและการสื่อสารให้เป็นหน้าที่ของ
กรมโยธาธิการ แทนที่ต่างกรมค้ำงค้ำค้ำค้ำก่อน การท้าบัญชีไพร่พล การค้ำรวจ และ
คุมขังนักโทษ โปรค้ำ ให้กรมเมืองหรือกรมนครบาลรับเป็นผู้ดูแล โดยจะทรงยกกรมพระ
สุรัสวดีซึ่งเค็มมีหน้าที่ท้าบัญชีไพร่พลมาขึ้นไว้ในกรมนครบาล การบำรุงการเพาะปลูก
การค้ำ คุดูแลกิจการเหมืองแร่ ป้าไม้ เป็นการะรับผิดชอบของกรมนา การศึกษา

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระบรมราชาธิบายแก้ไข
การปกครองแผ่นดิน," หน้า 165 - 166.

การสาธารณสุข และการศาสนา รวมอยู่ในบังคับบัญชาของกรมธรรมการ การในพระราชวัง ขึ้นอยู่กับกรมวังตามเดิม และราชการส่วนสุดท้าย คือ การรักษาพระราชลัญจกร รักษาพระราชกำหนดกฎหมายและหนังสือราชการนั้น เป็นงานของกรมมรุชาธิการ

จากแผนการปฏิรูปองค์กรบริหารนี้ เห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของกรม ราชการเดิมแทบทุกกรม บางกรมอำนาจหน้าที่ลดลง เพราะต้องโอนอำนาจหน้าที่บาง ประการไปให้กรมที่ตั้งขึ้นใหม่ กรมเก่าบางกรมก็มีอำนาจหน้าที่เพิ่มขึ้น เนื่องจากได้ โอนมาจากกรมอื่นหรือเป็นงานใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน กรมพระกลาโหมก็เช่นกัน ต้อง เปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่หลายประการ

ตำแหน่ง สมุหพระกลาโหม เคยมีอำนาจหน้าที่ทั้งในด้านการปกครองหัวเมือง การควบคุมคนและทำบัญชีไพร่พลในหัวเมือง การทหาร การศาล และการภาษีอากร มาถึงสมัยนี้ อำนาจหน้าที่ต่าง ๆ ถูกโอนโยกย้ายไปเป็นลำดับ เหลือไว้แต่อำนาจใน ด้านการปกครองหัวเมืองภาคใต้และประเทศราชในแหลมมลายู

การเปลี่ยนแปลง โยกย้ายอำนาจหน้าที่ของ สมุหพระกลาโหมไปยัง เสนาบดีกรม อื่น ๆ นั้น ทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้เป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า- เจ้าอยู่หัวก็ต้องทรงใช้เวลาในการจัดระเบียบแผนงานของกรมที่จะตั้งขึ้นใหม่ หรือกรม เก่าที่จะได้โอนอำนาจไปให้เรียบร้อยก่อน เพื่อว่าเมื่อรับส่งงานมาแล้ว จะสามารถ ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่บกพร่อง¹ นอกจากนี้ กรมกระทรวงที่จะต้องจัด

¹ เช่น ความเคลื่อนไหวในการตั้งกระทรวงยุติธรรม พระบาทสมเด็จพระจุล- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มโครงการแต่ พ.ศ. 2428 โปรดให้พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร เรียบเรียงความคิดที่จะใช้ในการศาลต่อไปชั้นทูตเกล้าฯ ถวาย ต่อมา พ.ศ. 2433 โปรดฯ ให้พระเจ้านองยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณทรง เรียบเรียง ความเห็นในการจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมชั้นทูตเกล้าฯ ถวาย บัดนี้มาจึงทรงประกาศตั้ง กระทรวงยุติธรรม

หรือเปลี่ยนแปลงก็มีอยู่หลายกรม จึงต้องค่อยทยอยจัดตั้งขึ้นเป็นกรม ๆ ไป เช่น พ.ศ. 2430 ทรงสามารถจัดตั้งกรมยุทธนาธิการและกรมศึกษาธิการได้ 2 กรม พ.ศ. 2432 จึงจัดตั้งกรมโยธาธิการ พ.ศ. 2433 ยกกรมยุทธนาธิการและกรมพระคลังมหาสมบัติขึ้นเป็นกระทรวง และ พ.ศ. 2434 จึงได้จัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น

ในการเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่ของสมุหพระกลาโหมนี้ อำนาจหน้าที่ด้านการทหารเป็นหน้าที่แรกสุดที่ถูกโยกย้ายไปจากสมุหพระกลาโหม ใน พ.ศ. 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีประกาศจัดการทหาร¹ ความประกาศนี้ให้รวมกรมทหารที่แยกย้ายอยู่ในกรมต่าง ๆ มีผู้บังคับบัญชาต่าง ๆ กัน เข้ารวมไว้ในกรมเดียวกันหมดทั้งทหารบกและทหารเรือ โดยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นจอมทัพ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงเป็นผู้บังคับบัญชาการทั่วไป แต่ระหว่างที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ยังทรงพระเยาว์อยู่นี้² ให้มีผู้แทนผู้บัญชาการทั่วไปในกรมทหาร³ ซึ่งต่อมาเรียกว่า ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ โปรดเกล้าฯ ให้

¹ประกาศจัดการทหารนี้ประกาศเมื่อวันศุกร์ เดือน 5 แรมค่ำหนึ่ง ปีกุนยังเป็น อัฐศก 1248 ซึ่งเทียบเป็นปีพุทธศักราชได้ พ.ศ. 2429 นับว่าเป็นระยะปลายปีแล้ว ต่อมาภายหลังในประกาศตั้งตำแหน่ง เสนาบดี ร.ศ. 111 เมื่อกล่าวถึงประกาศจัดการทหารฉบับนี้ กลับว่าประกาศใน จ.ศ. 1249 หรือ พ.ศ. 2430 ทั้งนี้คงจะเป็นเพราะนับตามวิธีเปลี่ยนวันเถลิงศกใหม่ที่ประกาศใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2432 ให้วันที่ 1 เมษายน เป็นวันเถลิงศก เพราะฉะนั้นวันศุกร์เดือน 5 แรมค่ำหนึ่ง ถือว่าอยู่ในปี พ.ศ. 2430 แล้ว

²สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ พระองค์นี้ หมายถึง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ พระราชโอรสในรัชกาลที่ 5 และสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาพระบรมราชเทวี ใน พ.ศ. 2430 พระองค์ยังทรงมีพระชนม์เพียง 9 พรรษา

³"ประกาศจัดการทหาร," ประชุมกฎหมายประจำศก, 11 : 100 - 107.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงดำรง
ตำแหน่งนี้

กรมทหารในสังกัดกรมพระกลาโหม เช่น กรมอรสมพล กรมทหารปืนใหญ่
จึง โอนไปขึ้นอยู่กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยตรงตั้งแต่นั้นมา หลังจากนั้นใน พ.ศ.
2433 กรมยุทธนาธิการจึงได้ยกเป็นกระทรวงยุทธนาธิการ เจ้ากระทรวงมีฐานะเป็น
เสนาบดี¹ ซึ่งผู้ดำรงตำแหน่งนี้คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุ
วงศ์วรเดช ดังเดิม

ในกิจการภาษีอากรนั้น ภาษีอากรผูกขาดหลายชนิดที่อยู่ในบังคับบัญชาของ
สมุหพระกลาโหม เช่น ภาษีย่อยชักสาม ภาษีนิน ภาษีน้ำตาล ถูกโอนไปขึ้นต่อรัษฎากร-
พิพัฒน์ หรือให้ขุนนางอื่นดูแลก่อน พ.ศ. 2430 แล้ว ใน พ.ศ. 2433 กระทรวงพระคลัง
มหาสมบัติจึงโอนภาษีคอเวอนแมนส์ (ภาษีผูกขาดที่รัฐบาลจัดทำเอง) ที่ขึ้นในกรมพระกลา-
โหมมาดูแลเอง ส่วนภาษีอากรรายอื่น ๆ ที่เหลืออยู่ในกรมพระกลาโหมนี้ ไม่ทราบราย
ละเอียดแน่ชัดว่าได้โอนไปขึ้นกระทรวงพระคลังมหาสมบัติหมดทั้งสิ้นเมื่อใด แต่ใน พ.ศ.
2435 ปรากฏว่ากระทรวงพระคลังฯ สามารถโอนภาษีอากรผูกขาดที่เคยขึ้นกรมราชการ
อื่น ๆ มาไว้ในกระทรวงได้ทั้งหมดแล้ว²

ควบคู่ไปกับการดำเนินการโอนภาษีจากกรมต่าง ๆ มายังกระทรวงพระคลังฯ นั้น
ทางกระทรวงพระคลังฯ ก็เข้มงวดในการใช้จ่ายเงินของกรมราชการทั้งหลายมากขึ้น
โดยแต่ละกรมต้องทำงบประมาณการใช้จ่ายเงินในกรมยื่นต่อกระทรวงพระคลังฯ ต่อเมื่อ
มีพระบรมราชานุญาตแล้ว จึงจะเบิกเงินใช้จ่ายได้ กรมพระกลาโหมก็ต้องทำงบประมาณ

¹ "พระราชบัญญัติจัดการกรมยุทธนาธิการ," ประชุมกฎหมายประจำศก.

เสนอเช่นกัน ใน พ.ศ. 2432 และ 2433 โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชา-
 อนุญาตให้กรมพระกลาโหมเบิกเงินสำหรับใช้จ่ายราชการเดือนละ 10 ชั่ง ปีละ 120 ชั่ง
 เมื่อสิ้นปีเจ้าพนักงานกรมพระกลาโหมต้องทำบัญชีใช้จ่ายราชการในกรมอย่างละเอียดส่ง
 ทอรัชฎาการพิพัฒน์ เงินเบิกเดือนละ 10 ชั่งนั้น ถ้าเหลือจ่ายราชการให้นำส่งคืนหลวง
 พร้อมบัญชีเช่นกัน¹ การที่สมุหพระกลาโหมจะนำเงินภาษีอากรมาใช้ก่อนส่งหลวงตาม
 สะดวกถึงแก่ก่อนนั้น จึงไม่อาจทำได้อีกต่อไป

ส่วนอำนาจจัดการศาลของสมุหพระกลาโหมนั้นหมดสิ้นไปในปลายปี พ.ศ. 2434
 เมื่อมีการจัดตั้งกระทรวงยุติธรรม ในวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434)²
 ตามประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม ให้รวมศาลอาญานอกที่กรมพระกลาโหมไว้บังคับมาไว้
 ในกระทรวงยุติธรรม นอกจากนี้ยังให้ยกคดีที่อยู่ตามอธิบดีกรมต่าง ๆ ที่ยังค้างชำระให้
 มารวมไว้ที่ศาลสถิตย์ยุติธรรม กระทรวงยุติธรรมเพียงแห่งเดียว อำนาจสมุหพระกลาโหม
 ที่ได้บังคับชำระตัดสินคดีความในกรมตนจึงหมดสิ้นไป รวมทั้งคดีความอุทธรณ์จากหัวเมือง
 ที่เคยพิจารณาชำระในกรมที่ปกครองนั้น ให้ส่งเข้ามายังศาลอุทธรณ์ กระทรวงยุติธรรม
 เท่านั้น.

ส่วนเรื่องการควบคุมคนทำบัญชีเลิกไพร่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
 เจ้าอยู่หัวมีพระบรมราโชบายที่จะยกกรมพระสุรัสวดีให้มียอำนาจในการทำบัญชีไพร่สักเลก
 หัวพระราชอาณาจักรตามเดิม. ใน พ.ศ. 2417 โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระยาราชสุภาวดี
 (เพ็ง เทัญกุล) เจ้ากรมพระสุรัสวดีขึ้นเป็นเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีราชวัง ถัดถัดมา 10,000
 เทียบเท่าอธิบดีมหาเสนาบดีและเสนาบดีจตุสดมภ์ทั้งสิ้น นับว่าเป็นการเพิ่มความสำคัญให้
 แก่กรมพระสุรัสวดียิ่งขึ้น ต่อมาเมื่อสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ จัดการควบคุม

¹ กจธ. ร. 5 ก. 1/3 พระยามนตรีสุริยวงศ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 14 สิงหาคม ร.ศ. 110

² "ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม," ประชุมกฎหมายประจำศก, 13 : 74 - 79.

ทำสำมะโนครัวแบบใหม่ทั่วหัวเมืองตะวันตก ใน พ.ศ. 2423 โปรดฯ ให้มีเจ้าพนักงานกรมพระสุรัสวดีไปรวมกำกับ และเป็นผู้ประกาศเร่งรัดให้เจ้าหน้าตำบลมาทำบัญชี นอกจากนี้ยังให้ส่งบัญชีจำนวนคนมาไว้ที่กรมพระสุรัสวดีด้วย¹

อย่างไรก็ตาม ความคิดที่จะให้กรมพระสุรัสวดีเป็นกรมกลางรักษาบัญชีหัวพระราชอาณาจักร มิได้คืบหน้าเท่าใดนัก กรมพระสุรัสวดีเองก็จำเป็นต้องมีการปรับปรุงงานภายในกรมให้พร้อมที่จะรับการขยายงานที่จะมีขึ้น ใน พ.ศ. 2434 เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงทำบันทึกเสนอการจักรราชการในกรมพระสุรัสวดีใหม่ ให้รับผิดชอบการทำสำมะโนครัวและเกณฑ์ทหาร ต่อมาใน พ.ศ. 2435 จึงโปรดฯ ให้โอนกรมพระสุรัสวดีไปไว้ในกระทรวงนครบาล มีหน้าที่ในการทำบัญชีสำมะโนครัวแต่ผู้เดียว² กรมพระกลาโหมจึงหมดภาระรับผิดชอบในค่านี้อันไปชั่วคราว²

การที่อำนาจหน้าที่ทางด้านการทหารและการภาษีอากรของ สมุหพระกลาโหมถูกโอนไปยังหน่วยงานอื่นก่อนหน้าที่ใด ๆ น่าจะเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-

¹พระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ 15 4 5 คำ
ปีมโรยยังเป็นเอกศก ศักราช 1241 อ้างถึงใน รัฐวิจิตร สุธสิขสงคราม, สมเด็จพระ
พระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์, 2 : 1553 - 1556. และ กจช. ร.5 กท. เล่มที่ 24
เลขที่ 56 จ.ร. 1242 สารตราถึงผู้ว่าราชการหัวเมืองภาคใต้ต่าง ๆ

²อัญชดี สุสายัณห์, "ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่...", หน้า 263.

³ใน พ.ศ. 2439 จึงโอนกรมพระสุรัสวดีจากกระทรวงนครบาลมาไว้ใน
กระทรวงกลาโหม มีหน้าที่ทำบัญชีเกณฑ์ทหาร

เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยที่จะจัดปรับปรุงกิจการด้านการทหารและการคลังมาแต่ต้นรัชกาลแล้ว¹ ดังนั้นใน พ.ศ. 2430 เมื่อทรงแถลงพระบรมราโชบายแก่ข้าราชการปกครองแผ่นดินและเปลี่ยนแปลงองค์กรบริหารสำคัญ ๆ นั้น พระองค์ทรงมีหน่วยงานใหม่ที่จะรับผิดชอบในงานด้านการทหารและการคลังที่เคยกระจายอยู่ในกรมต่าง ๆ มากุลแล ๓ ที่แห่งเดียวได้ กรมพระคลังฯ ซึ่งแยกจากกรมท่าตั้งแต่ พ.ศ. 2418 ก็ดำเนินการโอนภาษีอากรจากกรมอื่น ๆ มาไว้ที่กรมพระคลังฯ เป็นลำดับมาอยู่แล้ว ส่วนกรมยุทธนา-

1 ด้านการทหารนั้น ใน พ.ศ. 2413 ทรงจัดตั้งกองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ปีก่อมาทรงตั้งกรมทหารหน้ามาไว้ในพระราชอำนาจ ปี พ.ศ. 2424 ทรงขยายและปรับปรุงกิจการกรมทหารหน้า และกองทหารหน้าได้แสดงความสามารถในการรบปราบฮ่อ พ.ศ. 2428 ด้านการทหารเรือ ทรงอุทิศทุนกรมเรือพระที่นั่ง เวสาลีที่ขึ้นกับพระองค์ โดยทรงให้เป็นกรมทหารเรือที่มีประสิทธิภาพและมีอาวุธเป็นทันสมัยกว่ากองทหารอื่น ๆ ส่วนทางด้านการคลังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ตั้งแต่ พ.ศ. 2416 ทำหน้าที่ควบคุมดูแลภาษีอากรที่ขึ้นในกรมพระคลังฯ ทั้งหมด พ.ศ. 2418 ทรงแยกกรมพระคลังออกจากกรมท่า ให้กรมพระคลังมีหน้าที่จัดการด้านภาษีอากรและงบประมาณแผ่นดินเท่านั้น ไม่ข้องเกี่ยวกับในกิจการต่างประเทศและหัวเมืองตะวันออกบนปากอ่าวไทย ทั้งทรงออกพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการคลังและการใช้จ่ายเงินราชการเพื่อปรับปรุงระบบการคลังของประเทศอีกหลายฉบับ

สาเหตุที่พระองค์ทรงสนพระทัยปรับปรุงกิจการทั้งสองก่อนงานด้านอื่น ๆ เป็นเพราะการรวมอำนาจทางการทหารและการคลังไว้ภายใต้พระราชอำนาจได้ย่อมจะเป็นหลักประกันให้ฐานะของพระองค์มั่นคงขึ้น ทั้งยังทำให้ทรงสามารถดำเนินการพัฒนาประเทศให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ได้สะดวก ในพระราชดำริที่มีต่อขุนนางใน พ.ศ. 2416 เมื่อทรงเริ่มจัดระเบียบภาษีอากรเข้ารวมอยู่แห่งเดียวกัน ทรงแถลงว่า พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะให้ได้เงินมาทำนุบำรุงบ้านเมืองให้ราษฎรเป็นสุขและป้องกันบ้านเมืองไว้ให้เป็นเอกราชยืนยาวไป

ธิดากรรมยุทธานุชากร แม้จะตั้งขึ้นใหม่ใน พ.ศ. 2430 แต่บุคคลที่ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ในกรมยุทธานุชากร เช่น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธานุชากร และพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง ชูโต) ผู้บัญชาการกรมยุทธานุชากร ในกรมยุทธานุชากร ล้วนเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการทหารมาช้านาน¹ พอที่จะทรงวางพระราชฤทัยได้ว่า จะจัดการงานไปให้เรียบร้อย

ส่วนราชการด้านอื่น ๆ นั้น ต้องคอยเวลาให้กรมที่จะรับผิดชอบพร้อมเสียก่อน จึงค่อยโอนโยกย้ายไป อย่างไรก็ตาม ก่อนการประกาศตั้ง เสนาบดี พ.ศ. 2435 หน้า ที่ ด้านการทหาร การศาล และการพาณิชย์บางส่วน ของ สมุหพระกลาโหม ก็ถูกโอนไป

¹ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช และพระยาสุรศักดิ์มนตรี เคยรับราชการในกรมทหารหน้ามาก่อนแล้ว ดู ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ,

6 : 320 - 321

พระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) เป็นบุตรพระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง แสง-ชูโต) ท่านรับราชการทหารมาตั้งแต่แรกในกรมทหารมหาดเล็กที่รักษาพระองค์ พ.ศ. 2425 ได้เป็นผู้บังคับการกรมทหารหน้า เมื่อครั้งยังเป็นจมื่นไวยวรนาถ และได้เป็นแม่ทัพไปปราบฮ่อถึง 2 ครั้งใน พ.ศ. 2428 และ 2430 ใน พ.ศ. 2430 ได้เลื่อนเป็นพระยาสุรศักดิ์มนตรี พ.ศ. 2433 ได้เป็นผู้บัญชาการกรมทหารบก ต่อมาใน พ.ศ. 2435 โปรดฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรพาณิชย์การ และอยู่ในตำแหน่งนั้นจนถึง พ.ศ. 2439 ใน พ.ศ. 2439 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี กระทรวงเกษตรพาณิชย์การเดิมคือ กรมนา ซึ่งโปรดเกล้าฯ ยกเป็นกระทรวงในชื่อข้างต้นเมื่อ พ.ศ. 2435 ต่อมาใน พ.ศ. 2439 ยุบเป็นกรมเกษตรการ โอนไปสังกัดกระทรวงพระคลังฯ ใน พ.ศ. 2442 จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกระทรวงขึ้นใหม่ ใช้ชื่อว่า กระทรวงเกษตรธิการ

ให้กรมอู่เรือแล้ว เหลือแต่ภาระหน้าที่ด้านการปกครองหัวเมืองภาคใต้และประเทศราชบนแหลมมลายู กับการควบคุมเดกไพร่ในหัวเมืองที่ปกครองเท่านั้น

การปรับปรุงราชการภายในกรมพระกลาโหม

ระหว่างที่อำนาจหน้าที่ของสมุหพระกลาโหมเปลี่ยนแปลงไปนั้น ภายในกรมพระกลาโหมได้มีการปรับปรุงวิธีการทำงานในกรมใหม่ ให้เป็นไปตามพระราชประสงค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น การปรับปรุงราชการภายในกรมพระกลาโหมนี้เน้นหนักอยู่ 2 ด้านคือ ด้านการจัดทำงบประมาณการใช้จ่ายในกรม และด้านการจัดหน่วยงานในกรมที่ต้องทำราชการประจำ ๗ ศาลาดูขุน

1. การจัดทำงบประมาณการใช้จ่ายในกรม ใน พ.ศ. 2432 มีการแก้ไขวิธีการใช้จ่ายเงินในราชการกรมพระกลาโหม แต่ก่อนกรมพระกลาโหมสามารถหักเงินภาษีอากรที่เก็บมาได้ไว้ใช้จ่ายในราชการก่อนส่งพระคลัง แต่ตั้งแต่ พ.ศ. 2432 เป็นต้นไป ทางกรมพระกลาโหมต้องทำงบประมาณค่าใช้จ่ายเสนอกกรมพระคลังฯ เพื่อนำขึ้นกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อน เพื่อความสะดวกกรมพระกลาโหมจึงขอเหมาเบิกเงินเดือนละ 10 ชั่งไว้ใช้จ่ายในราชการ โดยยังไม่มีรายการว่าจะใช้ทำการสิ่งใดบ้าง ถึงสิ้นปีจึงจะทำบัญชีใช้จ่ายแจกแจงรายละเอียดต่าง ๆ ส่งทอรัชฎากรพิพัฒน์ และถ้ามีเงินเหลือก็จะส่งคืน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็พระราชทานพระบรมราชานุญาต¹ ดังนั้นเมื่อเงินที่กรมพระกลาโหมได้รับมีจำนวนน้อยลง การใช้จ่ายในกรมจึงต้องระมัดระวังมากกว่าเดิม

¹ กจร. ร.5 ก. 1/3 พระยามนตรีสุริยวงศ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 14 สิงหาคม ร.ศ. 110 ในเวลาที่เริ่มทำงบประมาณนั้น เจ้าพระยาพลเทพฯ ยังคงบริหารราชการกรมพระกลาโหมอยู่

ในระยะแรก ๆ เมื่อเริ่มทำงบประมาณค่าใช้จ่ายในกรมนั้น ชูนางในกรม ต้องประสบปัญหายุ่งยากบ้าง เนื่องจากขาดความรู้ความเข้าใจวิธีการทำงบประมาณเบิกจ่าย ทำให้ส่งบัญชีช้ากว่ากำหนดของกรมพระคลังฯ บ้าง¹ ทั้งยังขาดพนักงานที่จะรับผิดชอบงานคำนวณนี้โดยตรง² ซึ่งทางสมุหพระกลาโหมก็พยายามหาทางแก้ไขให้งานลุล่วงไปได้

2. การจัดพนักงานประจำ ณ ศาลาลูกขุนในขวา สำนักงานของกรมพระกลาโหม แต่เดิมนั้น ไม่ว่าอัครมหาเสนาบดีหรือเสนาบดีจะทำราชการบัญชาการต่าง ๆ อยู่ที่บ้าน แม้จะมีสำนักงานอยู่ที่อื่น เช่นกรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม มีสำนักงานอยู่ที่ศาลาลูกขุนในพระบรมมหาราชวัง ก็ไม่ไปนั่งบัญชาการที่สำนักงาน เจ้าหน้าที่ในกรมต้องไปเสนอราชการและรับคำสั่ง อัครมหาเสนาบดีและเสนาบดีที่บ้านเป็นนิจ³

ในส่วนกรมพระกลาโหมนั้น แม้ว่าสมุหพระกลาโหมจะทำงานอยู่ที่บ้าน แต่ที่ศาลาลูกขุนในขวาซึ่งเป็นสำนักงานของกรมพระกลาโหม⁴ ต้องมีข้าราชการในกรมไป

¹ กจช. ร.5 กท. เล่มที่ 56 เลขที่ 16 ร.ศ. 108 ตอบเบื้องเพ็ชรบุรีว่า เงินค่าเช่าตึกศาลากลางราชการอนุญาตให้ยืมเบิกเพียง เดือน 5 6 7

² กจช. ร.5 ก. 1/3 เจ้าพระยาพลเทพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 13 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 108

³ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "นิทานเรื่องเทวภิบาล," สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพและงานทางการปกครองของพระองค์, (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2505), หน้า 130.

⁴ ศาลาลูกขุน แต่เดิมมี 3 หลัง หลังหนึ่งอยู่นอกพระบรมมหาราชวัง เป็นที่ประชุมข้าราชการตุลาการชั้นสูง ศาลาลูกขุนอีก 2 หลัง อยู่ในพระบรมมหาราชวัง จึงเป็นเหตุให้เรียกต่างกันว่า "ศาลาลูกขุนนอก" และ "ศาลาลูกขุนใน" ศาลาลูกขุนในหลังซ้ายเป็นที่ทำงานของกรมมหาดไทย ศาลาลูกขุนในหลังขวาเป็นที่ทำงานของกรมพระกลาโหม

ประจำทำการอยู่ทุกวัน เพื่อติดต่อราชการกับกรมอื่น ๆ และหัวเมืองในบังคับบัญชา ข้าราชการที่มีหน้าที่ประจำอยู่ ณ ศาลาลูกขุน มีปลัดทูลฉลองเป็นหัวหน้า มีผู้ช่วยเป็น ขุนนางระดับ "พระ" และ "หลวง" อีก 3 - 4 คน และมีเสมียนพนักงานอีกจำนวน หนึ่ง หัวหน้าของพวกเสมียนพนักงานเรียกว่า นายเวร มี 4 คน ผลัดกันทำงานเวรละ 5 วัน ในทางปฏิบัติแล้ว นายเวรต่าง ๆ เป็นผู้รับผิดชอบทำงานประจำทั้งหลายที่ ศาลาลูกขุนอย่างแท้จริง มีหน้าที่รับใบบอกหัวเมืองและหนังสือราชการจากกรมอื่น ๆ นำขึ้นเสนอสมุหพระกลาโหม โดยผู้ใดที่รับเรื่องหนึ่ง ๆ ไว้ ต้องเป็นเจ้าหน้าที่ทำการ นั้นโดยตลอด ตั้งแต่ต้นไปจนเสร็จ

เพราะฉะนั้นนายเวรคนหนึ่งจึงต้องรับผิดชอบทำงานหลายแผนก เช่น คัดย่อ เรื่องราวจากใบบอกหรือหนังสือราชการขึ้นนำเสนอ ร่าง เขียน และส่งท้องตรา หนังสือตอบหรือจดหมายสั่งราชการ และตรวจดูเรื่องที่เกิดข้อสังการ ไปนั้นให้เสร็จเรียบร้อย การที่นายเวรคนหนึ่ง ๆ ต้องทำงานหลายประเภท มีส่วนทำให้งานของกรมพระ- กลาโหมยุ่งก้าง ไม่ดำเนินไปด้วยดี จดหมายสารตราหนังสือราชการที่ควรจะต้องส่ง ไปได้ภายในไม่กี่วัน บางครั้งก็ทิ้งไว้เนิ่นช้า การผลัดเวรกันทำงานมีผลให้งานของ นายเวรไม่สม่ำเสมอ บางเวรบางเดือนมีราชการมากจนทำไม่ทัน บางเดือนก็มีน้อย ไม่นาน

ใน พ.ศ. 2433 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยามนตรีสุริยวงศ์ รักษาการ แทนสมุหพระกลาโหม และพระยานรินทรราชเสนี ปลัดบัญชากรม ตรวจจัดราชการใน กรมพระกลาโหมใหม่ พระยามนตรีสุริยวงศ์จึงได้แบ่งหน้าที่ข้าราชการในกรมพระกลา- โหมที่ต้องอยู่ประจำ ณ ศาลาลูกขุนในฝ่ายขวาใหม่ ให้รับผิดชอบกันแต่ละแผนก ๆ ไป ไม่ต้องทำงานปะปนกัน และไม่ต้องผลัดเวรกันแต่ก่อน โดยแบ่งออกเป็น 6 กอง มี กองรับหนังสือ มีหน้าที่รับหนังสือใบบอกหัวเมืองและกรมต่าง ๆ แล้วคัดย่อขึ้นนำเสนอ อธิบดี กองร่างหนังสือ ทำร่างสารตราหนังสือโต้ตอบราชการต่าง ๆ กองเขียน มี หน้าที่เขียนสารตรา หนังสือโต้ตอบ จดหมายสั่งราชการ กองเบิกจ่ายประทับตรา เป็น ผู้ทำงานประมาณบัญชีใช้จ่ายราชการ ทำใบเบิกเงินเดือนเงินจ่ายราชการ กองเก็บ

มีหน้าที่รักษาทั้ง ใบบอหนั่ง สือราชการที่มี เข้ามายัง กรมและสำเนาสารตราและหนังสือตอบ
ของกรม และกองดาม เป็นล้ามภาษามลายูรับแขกเมืองและแปลเขียนหนังสือภาษามลายู¹

กรมพระกลาโหมเริ่มให้เงินเดือนประจำแก่เจ้าพนักงานที่ประจำ ณ ศาลาลูกขุน
ตั้งแต่อธิบดีเป็นต้นมา และทุกคนต้องมานั่งทำงานที่ศาลาลูกขุนเป็นประจำทุกวัน รวมทั้ง
พระยามนตรีสุริยวงษ์ผู้รักษาการแทนสมุหพระกลาโหมด้วย โดยกำหนดเวลาทำงาน
ระหว่าง 11.00 - 17.00 น. มีสมุหให้เขียนชื่อตั้งแต่ระดับพระหลวงเป็นลำดับไปจนถึง
เสมียนสามัญ ผู้ใดป่วยเจ็บมีกิจธุระมาทำราชการไม่ได้ ต้องมีจดหมายแจ้งความมาให้
เลขานุการส่วนตัวของอธิบดี คือ พระยามนตรีสุริยวงษ์ทราบในวันนั้น เพื่อเสนอต่ออธิบดี
ก่อนว่าจะได้ขู้อาใจให้อนุญาตหรือไม่ ถ้าพ้นวันหนึ่งแล้ว ไม่มีจดหมายบอกป่วยลา ถือว่า
ผู้นั้นขาดราชการ จะถูกปรับลดหรือหักเงินเดือน²

การแบ่งงานเป็นกองต่าง ๆ นี้ เริ่มทำตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2433
หลังจากนั้นประมาณเดือนกันยายน พุทธศักราช พ.ศ. 2434 ข้าราชการระดับหัวหน้ากอง
5 กอง คือ กองเบิกจ่ายประทับตรา กองเขียน กองรับ กองร่าง และกองเก็บ

¹ กจช. ร.5 ก. 1/3 พระยามนตรีสุริยวงษ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 25 กันยายน ร.ศ. 109 และ 20 มกราคม ร.ศ. 110

นอกจากนี้มีกองช่วยอีกกองหนึ่งซึ่งประจำอยู่ ณ ศาลาลูกขุนในขวา เรียกว่า
กองพระอุทัยเทพธน มีหน้าที่รับและเร่งส่งหัวเมืองภาคใต้ส่ง ทอรับฎาการพิพัตน์ และ
ชำระเดกไพร่หลวงจ่ายราชการ ทว่าบัญชีเลขช่วยกองนอกหัวเมือง เป็นกองที่ตั้งขึ้นใหม่
ใน พ.ศ. 2432 จึงไม่นับรวมอยู่ในคราวที่จัดราชการกรมพระกลาโหมใหม่นี้

² กจช. ร.5 ก. 1/3 คำสั่งพระยามนตรีสุริยวงษ์แทนที่สมุหพระกลาโหม

1 พุทธศักราช พ.ศ. 109 และ 11 มกราคม ร.ศ. 109

ต่างหากจกหมายร้องเรียนว่าขัดข้องคนไม่พอใช้ราชการ พระยามนตรีสุริยวงค์มีความเห็นว่าข้าราชการเหล่านี้ "เคยได้ความสุขสบายยาวนาน มาถูกทำการกรัดเกรงเข้าต่างคนก็เร่ ๆ รวน ๆ หาแต่ความขัดข้องขึ้นกล่าวต่าง ๆ"¹ ในปัญหาที่ว่าคนไม่พอใช้ราชการ พระยามนตรีสุริยวงค์ก็ให้จัดหาเสนาขึ้นเพิ่มขึ้นพอสมควรแการาชการ

หัวหน้ากองรับคือ นายบริบาลบับยงก์ เป็นผู้ที่แสดงความไม่พอใจในการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการนี้มากที่สุด และขอลาออกจากราชการ² พระยามนตรีสุริยวงค์กราบบังคมทูลว่า ที่นายบริบาลบับยงค์ทำการครั้งนี้ "ก็ไปนไปโดยการอุกหนุนจะให้เป็นการปรากฏ เพื่อจะดองเลียบลวงธรรมเนียมใหม่"³ พระยามนตรีสุริยวงค์จึงไม่ยอมให้ลาออก ต่อเมื่อเจ้าพระยาพลเทพที่สมุหพระกลาโหมกลับจากราชการหัวเมืองแล้ว จึงให้สึกแล้วแต่ท่านจะคิดสิน ในระหว่างนี้พระยามนตรีสุริยวงค์สั่งให้นายบริบาลบับยงค์กลับมาทำงานก่อน มิฉะนั้นจะเกาะตัวมาจำไว้เป็นแบบอย่างแก่ข้าราชการกรมพระกลาโหม

ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2434 หลังจากจัดราชการใหม่มาแล้วก็มีเสนา พระยามนตรีสุริยวงค์ก็กราบบังคมทูลรายงานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้ว่า "ราชการเรียบร้อยดีกว่าแต่ก่อน"⁴

¹ กจข. ร.5 ก. 1/3 พระยามนตรีสุริยวงค์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 20 มกราคม ร.ศ. 110.

² กจข. ร.5 ก. 1/3 นายบริบาลบับยงค์ถึงจว private secretary ขอให้ให้นำกราบเรียนพระยามนตรีฯ 12 พฤศจิกายน ร.ศ. 110

³ กจข. ร.5 ก. 1/3 พระยามนตรีสุริยวงค์กราบบังคมทูล 20 มกราคม ร.ศ. 110.

⁴ เรื่องเดียวกัน. ในเวลานั้นวันที่ 1 เมษายน เป็นวันขึ้นปีใหม่ ดังนั้นเดือนมกราคมจึงอยู่หลัง เดือนพฤศจิกายน

การยกเลิกตำแหน่ง สมุหพระกลาโหมและการวัดตั้งกระทรวงกลาโหม

หลังจากที่พระยามนตรีสุริยวงศ์กราบบังคมทูลผลของการปรับปรุงราชการภายในกรมพระ-
กลาโหมได้ 2 เดือน ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแบ่งหน่วยราชการส่วนกลางออกเป็น
กระทรวงต่าง ๆ 12 กระทรวง¹ แต่ละกระทรวงมีเสนาบดีเป็นหัวหน้า และทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า "ให้บันดาเสนาบดีทั้งปวงนี้ให้มียศเสมอเหมือนกันทั้งสิ้น ไม่
ให้ถือว่า เปนอรรคมหาเสนาบดีฤา เปนจตุสดมภ์ฤา เปนเสนาบดีตำแหน่งใหม่"²

เพราะฉะนั้นตำแหน่ง อัครมหาเสนาบดีทั้งสอง คือ สมุหนายก และ สมุหพระ-
กลาโหม ที่ตั้งขึ้นแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงเป็น
อันสิ้นสืกลง ใน พ.ศ. 2435 เจ้าพระยาพลเทพที่สมุหพระกลาโหมจึงมีฐานะใหม่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹"ประกาศตั้งตำแหน่งเสนาบดี" ประชุมกฎหมายประจำศก, 13 : 93 - 98.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 96 - 97.

เป็นเพียงเสนาบดีกระทรวงกลาโหม มีฐานะเท่ากับเสนาบดีกระทรวงอื่น ๆ อีก 11 กระทรวง¹

ตามพระบรมราชโองบายใน พ.ศ. 2430 ทรงกะให้กระทรวงกลาโหมมีหน้าที่ดูแลปกครองหัวเมืองภาคใต้และประเทศราชบนแหลมมลายู แต่ใน พ.ศ. 2435 เมื่อจัดกระทรวงเป็น 12 กระทรวงนั้น ทรงเปลี่ยนพระราชหฤทัย โปรดฯ ให้ยก กรมทหารเรือ กรมช่าง และกรมแสง ที่เคยโยกย้ายไปขึ้นกระทรวงยุติธรรมการเมื่อ พ.ศ. 2430 นั้น กลับมาอยู่ในกระทรวงกลาโหมดังเดิม ใน พ.ศ. 2435 กระทรวงกลาโหมจึงมีหน้าที่ดูแล

¹ เจ้าพระยาพลเทพที่สมุหพระกลาโหมยังคงได้เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม แต่เจ้าพระยารัตนบดินทร์ (รอด กัลยาณมิตร) ที่สมุหนายกนั้น โปรดฯ ให้ยกเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ไม่ประจำกระทรวง ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในบรรดาเสนาบดีกระทรวง 12 กระทรวงที่จัดใหม่นี้ ใน พ.ศ. 2435 มีที่เป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอถึง 9 พระองค์ คือ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ทรงว่าการกระทรวงมหาดไทย กรมหมื่นนเรศวรฤทธิจักรการกระทรวงนครบาล พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณว่าการกระทรวงยุติธรรม กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดาว่าการกระทรวงมูรชาธร เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ว่าการกระทรวงโยธาธิการ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดชว่าการกระทรวงยุติธรรมการ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการว่าการกระทรวงการต่างประเทศ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงษ์ว่าการกระทรวงพระคลังฯ และพระองค์เจ้าไชยนต์มิ่งมรดทำหน้าที่แทนเสนาบดีกระทรวงวัง ในบรรดาเสนาบดีนี้ มีที่เป็นขุนนาง 3 คน คือ เจ้าพระยาพลเทพาว่าการกระทรวงกลาโหม พระยาภาณุวงศ์ว่าการกระทรวงธรรมการ และพระยาสุรศักดิ์มนตรีว่าการกระทรวงเกษตราธิการ นับว่าเจ้านายได้เข้ามามีส่วนในกิจการเมืองการปกครองอย่างมาก และกลายเป็นกลุ่มผู้มีอำนาจกลุ่มใหม่ ซึ่งชาวต่างประเทศในยุคนั้นกล่าวว่าเป็น "ยุคเจ้า" เรื่องอำนาจ (the Prince Regime)

หัวเมืองภาคใต้และประเทศราชบนแหลมมลายู กับดูแลกิจการทหารเรือและกรมที่เกี่ยวข้อง
ของกับกิจการคานการทหารบางกรม¹

สำหรับกระทรวงยุทธนาธิการนั้น ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2435 โปรดฯ ให้
ยุบลงเป็นกรม มีหน้าที่บังคับบัญชากรมทหารบกอย่างเดียว แต่ยังคงให้มั่งคั่งกับบัญชาการ
กรมยุทธนาธิการมีสเป็นเสนาบดี และมีสิทธิเข้าประชุมปรึกษาหารือในเสนาบดีสภาได้²
ระหว่าง พ.ศ. 2435 - 2437 ยังมีหน่วยงานที่ถูกแลค่านกิจการทหารอยู่ 2 หน่วยงาน
เป็นอิสระจากกัน

อย่างไรก็ตามใน พ.ศ. 2436 เกิดวิกฤตการณ์สำคัญที่มีผลทำให้รัฐบาลไทยต้อง
ทบทวนนโยบายการจักรการทหารใหม่อีกครั้งหนึ่ง คือ "วิกฤตการณ์ปากน้ำ" หรือ
"วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112" ใน พ.ศ. 2436 ไทยและฝรั่งเศสมีปัญหาวิวาทกันเรื่องชาย
แดนแม่น้ำโขง กลางเดือนกรกฎาคมปีนั้น ฝรั่งเศสจึงส่งเรือรบ 2 ลำเข้ามาในปาก
แม่น้ำเจ้าพระยาโดยที่ไทยไม่ได้อนุญาต จึงเกิดการยิงต่อสู้กันขึ้น มีผู้บาดเจ็บและได้
รับความเสียหายทั้งสองฝ่าย แต่ทหารไทยที่ล้อมที่ปากน้ำก็ไม่สามารถสกัดกั้นเรือรบ
ฝรั่งเศสไว้ได้ ในที่สุดเรือรบฝรั่งเศสเข้ามาจอดหน้าสถานทูตของชนได้
ต่างฝ่ายต่างคุมเชิงกันอยู่ ถึงสุดฝรั่งเศสได้เสนอข้อเรียกร้องหลายประการ ที่สำคัญ
คือให้ไทยยอมรับว่าดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็นของฝรั่งเศส ไทยตอบปฏิเสธในข้อนี้
ฝรั่งเศสจึงประกาศปิดอ่าวไทย ในที่สุดรัฐบาลไทยก็ยอมจำนนต่อข้อเรียกร้องของฝรั่งเศส
ตกลงทำสัญญากันวันที่ 3 ตุลาคม ไทยยอมยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและจ่ายเงินชดใช้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กจช. ร.5 ก. 1/3 เจ้าพระยาพอลเทพ - กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา

28 มกราคม ร.ศ. 111

² "พระราชบัญญัติกรมยุทธนาธิการ ร.ศ. 111," ประชุมกฎหมายประจำศก.

13 : 139 - 145.

ค่าเสียหายให้ฝรั่งแล้ว นอกจากนี้แล้วยังมีสัญญาปลีกย่อยอื่น ๆ อีกหลายประการ¹

วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ทำให้รัฐบาลไทยตระหนักว่า สมรรถภาพของกองทัพไทยมิได้เข้มแข็งมากอย่างที่เชื่อกันอยู่² เสนาบดีต้องประชุมปรึกษากันเพื่อหาทางจัดการกองทัพไทยให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น กลางเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2437 เสนาบดีสภาประชุมปรึกษากันเรื่องจักราชการกระทรวงกลาโหมใหม่ และลงความเห็นว่าจะรวบรวมทหารทั้งหมดเข้าไว้ในกระทรวงเดียว คือ กระทรวงกลาโหม ควรจะยกการดูแลหัวเมืองภาคใต้ออกไปให้กระทรวงมหาดไทยดูแลปกครองแทน จะได้เป็นระเบียบแบบแผนเดียวกัน ส่วนกระทรวงกลาโหมมีหน้าที่รับผิดชอบคดีอาชญากรรมทางบก ทหารเรือทั่วพระราชอาณาจักร เพื่อป้องกันราชศัตรู³

กลางเดือนธันวาคม พ.ศ. 2437 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระบรมราชโองการให้ประกาศจัดตั้งหน้าที่กระทรวงกลาโหมมหาดไทย วันที่ 23 ธันวาคม ร.ศ. 113 โอนหัวเมืองชั้นในชั้นนอกประเทศราชทั้งหมดที่ขึ้นกระทรวงกลาโหม

¹ อารายละเอียดอีกได้ใน จิรากร^๑ สถาปนาวรรณะ, วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 (กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2523).

² ใน พ.ศ. 2433 หนังสือพิมพ์บางกอกไทมส์ที่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลลงข่าวว่า "ไทยมีกองทหารเล็ก ๆ ที่ได้รับการฝึกหัดอย่างดี ในกรณีที่มีภัย ก็เป็นการง่ายสำหรับกรมยุทธนาธิการที่จะระดมพลได้ถึง 24,000 คน ในบริเวณรอบ ๆ กรุงเทพฯ ภายในเวลา 24 ชั่วโมง" Bangkok Times 17 September 1890 quoted in Noel Battye, "The Military...", p. 328.

³ กจธ. ร.5 ก.1/3 จักราชการกระทรวงกลาโหม 23 มิถุนายน ร.ศ. 113.

ไปขึ้นกระทรวงมหาดไทย ให้กระทรวงกลาโหมรักษาการทหารบก ทหารเรือ อาวุธยุทโธปกรณ์ ป้อมค่ายคูเว็รือรบพาหนะสำหรับทหาร และรับมอบรายงานการทหารทั่วพระราชอาณาเขต ให้กรมยุทธนาธิการขึ้นในกระทรวงกลาโหม แต่ผู้บัญชาการกรมนี้ยังมียศเสมอเสนาบดีและได้เข้าไปในที่ประชุมเสนาบดี¹

ในวันเดียวกันนั้นได้มีประกาศเปลี่ยนแปลงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงราชการในกระทรวง เสนาบดีมีงานหนักกว่าแต่ก่อน จึงทรงพระราชดำริเห็นว่าเป็นการเหลือกำลังที่เจ้าพระยาพลเทพที่สมุหพระกลาโหมจะรับสนองพระเดชพระคุณได้ เพราะในเวลานั้นท่านมีอายุถึง 74 ปีแล้ว จึงโปรดฯ ให้ยกขึ้นเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่นอกราชการ แดงบรรดาศักดิ์ที่สมุหพระกลาโหมตามเดิม และโปรดฯ ให้เลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์² เสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ

¹"ประกาศจัดป็นหน้าที่กระทรวงกลาโหมมหาดไทย," ประชุมกฎหมายประจำศก., 14 : 204 - 206.

²พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าจิตรเจริญ เป็นพระราชโอรสในรัชกาลที่ 4 กับหม่อมเจ้าหญิงพรรณราย ประสูติ พ.ศ. 2406 ทรงเริ่มรับราชการในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ พ.ศ. 2428 ได้เลื่อนเป็นกรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ พ.ศ. 2430 ได้เลื่อนเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนและเป็นผู้บังคับการกรมทหารรักษาพระองค์ พระองค์ทรงได้เป็นเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ หลายกระทรวง พ.ศ. 2433 ทรงเป็นเสนาบดีกรมโยธาธิการ ปลายปี พ.ศ. 2435 ทรงย้ายไปว่าการกระทรวงพระคลังฯ พ.ศ. 2437 ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม จนถึง พ.ศ. 2442 จึงทรงกลับไปรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ได้เลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงใน พ.ศ. 2442 ในรัชกาลที่ 6 ได้เลื่อนเป็นกรมพระ ในรัชกาลที่ 8 ได้เลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาไพบ พ.ศ. 2488 ทรงขึ้นพระชนม์ พ.ศ. 2490 เป็นต้นสกุล จิตรพงศ์

มาเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม¹

ดังนั้นตั้งแต่ พ.ศ. 2437 เป็นต้นมา กระทรวงกลาโหมจึงรับผิดชอบเฉพาะ
ราชการฝ่ายทหาร เพียงอย่างเดียวเหมือนเมื่อครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงตั้ง
ตำแหน่ง สมุหพระกลาโหมขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กจช. ร.5 ก.1/9 ประกาศเปลี่ยนตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม
23 ธันวาคม ร.ศ. 113.